

УДК 35.076+342.72

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

Сергій ЄСИМОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In the article the institutional and legal aspects of access to information about the activities of state bodies in the development of the information society. Analyzes the scientific approaches and legal practice; disclosed institutional and legal basis for the formation and operation of access to information enshrined in the context of modern development strategies of the state; the main characteristics and problematic aspects of access to information about the activities of state bodies.

Key words: information, public authorities, access to information.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено інституційно-правові аспекти забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів в умовах розвитку інформаційного суспільства. Проаналізовано наукові підходи й законодавчу практику; розкрито інституційно-правові засади формування та функціонування системи доступу до інформації в контексті реалізації проголошених сучасних стратегій розвитку держави; визначено основні характеристики й проблемні аспекти забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів.

Ключові слова: інформація, органи державної влади, доступ до інформації.

Постановка проблеми. Інформація про діяльність органів державної влади за критерієм соціальної значущості й затребуваності користується особливим попитом. Це пов'язано з тим, що функції, які реалізуються державними органами, характеризуються наявністю та оборотом великого обсягу інформації, на основі якої реалізується державна політика. Забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів, крім реалізації конституційного права громадянина, дає змогу зробити державу більш демократичною, інформаційно відкритою, підвищити ефективність діяльності державного апарату, посилити громадський контроль над владою, сприяти покращенню інвестиційного клімату, протидіяти корупції. Основним гарантом права на доступ до інформації має виступати держава за допомогою прийняття правових та організаційних заходів із надання інформаційних послуг. При цьому держава повинна виходити з принципу безумовної правової рівності всіх учасників процесу інформаційної взаємодії незалежно від їх політичного, соціального й економічного статусу. Право на доступ до інформації є невід'ємною рисою, притаманною демократичній державі, тому законодавство у сфері забезпечення права громадян на доступ до інформації має розвиватись з огляду на Порядок денний асоціації та Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів є предметом теоретичних досліджень представників різних галузей науки, зокрема державного управління, політології, права, соціології, філософії тощо. Різним аспектам формування й реалізації державної політики в інформаційній сфері присвятили свої науково-методичні розвідки В. Авер'янов, О. Банчук, О. Бойченко, С. Гуцу, В. Гурковський, А. Гулемін, В. Комаров, Б. Кормич, Н. Паршина, В. Цимбалюк, І. Март'янов, О. Синєокий та інші автори. У контексті дослідження розвитку теорії інформаційного суспільства викликають інтерес праці зарубіжних учених, зокрема Т. Беннета, Е. Вартема, Л. Гроссмана, М. Дефлера,

Д. Макквейла, М. Маклюена, С. Корато, Дж. Лала, Г. Лассвела, Е. Тоффлера, Ч. Фаерстона, Е. Хілла та інших.

Однак з огляду на Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність державних установ стає повсякденною практикою. Тому дослідження інституційно-правових аспектів інформаційного забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів не втрачають актуальності, а якісні перетворення в цій сфері, зумовлені проголошеним керівництвом держави курсом на відкритість державних органів у контексті розвитку інформаційного суспільства, потребують концептуального обґрунтування на основі системного підходу.

Метою статті є аналіз інституційно-правових аспектів та визначення особливостей інформаційного забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Особливе значення доступу до інформації про діяльність державних органів пояснюється низкою чинників: воно закріплюється як конституційне; є невід'ємним і невідчужуваним; торкається основних сфер життєдіяльності особистості; носить індивідуальний і колективний характер, тобто це право належить як кожній людині незалежно від її належності до держави, політичних поглядів та соціальних можливостей, так і колективу громадян, населенню, народу; реалізація права на доступ до інформації забезпечується не лише нормами конституційного права, а й безпосередньо через норми галузевого законодавства (адміністративного, інформаційного, екологічного права тощо). Водночас доступ до інформації про діяльність державних органів пов'язують із розвитком нових технологій, при цьому неправомірно обмежуючи значимість юридичних аспектів. Правові засади мають фундаментальне значення, оскільки за їх допомогою утворюються певні правові межі, у яких може здійснюватись розвиток законодавства.

Реалізація права громадян на інформацію про діяльність державних органів, забезпечення вільного

доступу до відомостей, що мають суспільне значення, є найважливішою умовою та критерієм нормального функціонування правової держави й розвитку інформаційного суспільства.

На практиці реалізація права на інформацію відбувається в усьому спектрі відносин людини з іншими суб'єктами громадянського суспільства, у тому числі органами виконавчої влади. На переконання О. Сkochилис-Павлів, увага має концентруватись на двох аспектах, перший із яких пов'язується з масштабом регулювання права на інформацію [1, с. 78–79]. Другий аспект стосується еволюції поглядів на інформацію й інформаційний ресурс, права різних суб'єктів на зазначений ресурс у зв'язку з розвитком інформаційного простору [2].

Упровадження нових інформаційних технологій, прискорення та зміна інформаційних процесів, удосконалення адміністративних процедур, усунення просторових бар'єрів, скорочення фінансових витрат, підвищення гнучкості й керованості процесів передачі інформації, підвищення відкритості влади дають можливість значною мірою поліпшити якість забезпечення громадян інформацією, що стосується їхніх прав, домогтись підвищення рівня соціальної інтеграції.

Процес регулювання взаємин учасників під час реалізації права на доступ до інформації відображається в чинному законодавстві України. Розвиток створення організаційної та правової основи регулювання процесів взаємодії держави й суспільства з огляду на впровадження інформаційних технологій знайшов відображення в Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» [3].

У практиці правового регулювання права на доступ до інформації мають місце дві концепції: інформація для всіх, що характерна для країн Європейського Союзу та інших розвинених країн, і використання громадянами інформації, яку їм надає держава, що характерне для країн із низьким рівнем демократії. Обидві концепції визначають пріоритет – правове регулювання права на доступ до інформації.

Концепція «інформація для всіх» покликана забезпечувати реалізацію й захист права громадян та організацій шукати й отримувати інформацію про діяльність органів державної влади всіх рівнів із метою досягнення об'єктивно необхідного рівня відкритості держави для громадян, здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади.

В основі забезпечення права громадянина як основного суб'єкта громадянського суспільства на доступ до інформації лежать два взаємопов'язані прийоми легітимізації суспільних відносин: охоплення всіх видів суб'єктів, які володіють і реалізують це право, та максимально повне правове регулювання права на доступ до інформації, що встановлюється державним органом, з огляду на всі форми відносин, пов'язані з певним ресурсом життя суспільства. Мова йде про нормативно-правове узгодження регулювання таких законодавчо закріплених форм реалізації права на інформацію, як пошук, отримання, виробництво, передача, поширення інформації будь-яким законним способом за дотримання правил забезпечення безпеки самої інформації та суб'єктів її споживання, створення й поширення.

Забезпечення права на доступ до інформації вимагає злагодженої взаємодії державних структур. Це продиктовано існуванням потреби громадянина в інформації. Основними результатами реалізації права на доступ до інформації в контексті взаємодії є створення інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних

інформаційних ресурсів і порталу державних послуг.

Ухвалення Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI стало важливим кроком законодавчого забезпечення права на доступ до інформації. Обговорення проекту цього закону відбулось у 2002 р. щодо прийнятого Президентом України Указу «Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади» від 17 травня 2001 р. № 325. Законопроект викликав жваву дискусію, тому Кабінет Міністрів України прийняв постанову із зазначеної проблеми, давши можливість зацікавленим сторонам надати пропозиції [5]. У подальшому було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» від 29 серпня 2002 р. № 1302, яка доповнила Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади [6].

Зазначені нормативні акти закріпили обов'язок державних органів забезпечити доступ громадян та організацій до інформації шляхом створення інформаційних ресурсів згідно з встановленим переліком і розміщення в інформаційних системах загального користування. Технічні параметри визначено Порядком інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядком функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади [7].

У Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади надано визначення офіційного веб-сайту (далі – сайту), а також встановлено вимоги до інформації про діяльність державних органів, що розміщується в мережі Інтернет. У цьому ж документі Кабінет Міністрів України визначив принципи організації інформаційної діяльності, встановив форму надання інформації, закріпив переліки інформації, заходи впливу за порушення порядку доступу та способи забезпечення доступу, зокрема такі:

- оприлюднення (опублікування) органами влади інформації про діяльність у засобах масової інформації в порядку, визначеному Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23 вересня 1997 р. № 539/97-ВР;
- розміщення органами влади інформації про діяльність у мережі Інтернет, а також у приміщеннях, які займають ці органи;
- ознайомлення користувачів з інформацією про діяльність органів влади через бібліотечні й архівні фонди;
- участь громадян (представників організацій, громадських об'єднань, державних і місцевих органів) у засіданнях колегіальних органів;
- надання інформації про діяльність органів влади, яка запитується;
- інші способи, передбачені нормативно-правовими актами.

Це зобов'язує органи влади піднімати рівень організації й культури, забезпечуючи розвиток нових форм контролю населення в інтересах держави.

Водночас відсутність загального закону про право на інформацію всіх видів суб'єктів суспільства, незважаючи на всю важливість і прогресивність законів про доступ до частини інформації, залишає сегмент легітимності права на інформацію й проблематику юрисдикції України за межами нормативного регулювання.

Питання про права та обов'язки всіх суб'єктів, у тому числі органів влади, до кінця не розкрито. Ця прогалина стримує процес інформатизації й отримання результатів, які можливі вже сьогодні. У зв'язку із цим варто погодитись

із твердженням А. Марущака щодо визначення пріоритетів розвитку інформаційного права України: «Специфіка інформаційного права як науки зумовлює необхідність поглиблених пошуків із проблематики методів правового регулювання інформаційного права, доцільності правового регулювання інтернет-відносин, технічно-правових ознак виникнення, зміни, припинення юридичних фактів, пов'язаних із використанням інформаційних технологій у різноманітних сферах суспільної діяльності» [8, с. 24].

Доцільно погодитись із думкою О. Демчука, що право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачається й гарантується ст. 34 Конституції України, тобто проголошується право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [9]. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку з метою запобігання злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації чи прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

У зазначеному аспекті варто розглянути права користувача інформацією, встановлені Законом України «Про доступ до публічної інформації»: право на отримання та на відмову від інформації, право не доводити необхідність отримання інформації, право на оскарження порушеного права на інформацію, право вимагати відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на інформацію.

Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ закріплює право громадян здійснювати пошук та отримання інформації в різних формах із будь-яких джерел за умови дотримання вимог чинного законодавства. У сфері державного управління це розглядається як право кожного громадянина України отримувати численний масив різних типів інформації, яка формується органами влади та є громадським надбанням. Ця інформація, необхідна громадянам, активним учасникам демократичного розвитку країни, повинна бути достовірною.

На переконання С. Горбатюк, достовірна інформація – це інформація, яка має доноситись до користувача без будь-яких спотворень і ґрунтуватись на відомостях, що містяться в нормативно-правових актах, офіційно опублікованих у засобах масової інформації (законах і підзаконних актах, прийнятих у встановленому порядку компетентними органами; документах статистичної звітності; довідках, висновках, інших документах, засвідчених посадовими особами; рішеннях, постановвах і вироках судів, що набрали чинності) [10, с. 132–134]. Суди абсолютно справедливо вказують на те, що інформація повинна відповідати критеріям достовірності [11, с. 182–183; 12].

Право на отримання пов'язується з правом на відмову від інформації. Ніхто не має права нав'язувати інформацію без волі одержувача.

Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ містить норму, у якій закріплено, що органи публічної влади повинні забезпечувати доступ до інформації про свою діяльність з огляду на вимоги законів; при цьому особа, яка прагне отримати доступ до інформації, не зобов'язана доводити необхідність її отримання.

У разі порушення права на доступ до інформації про діяльність органів влади особа може оскаржити у встановленому законом порядку акти чи дії таких органів. Це право закріплюється в Конституції України. Законодавцем визначено, що громадянин, який вбачає, що неправомірні дії чи рішення органів публічної влади порушили його права й

свободи, може звернутись зі скаргою до суду або до вищо-го в порядку підлеглості державного органу чи посадової особи та вимагати відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на доступ до інформації, у встановленому законом порядку. Водночас на особі, яка звернулася до суду, лежить обов'язок доведення заподіяння шкоди. Ключове значення при цьому має причинний зв'язок між неправомірними діями щодо порушення права на доступ до інформації та несприятливими наслідками, які настали.

У 2015 р., згідно з даними проведення щорічного моніторингу сайтів державних органів, виконаного Національним інститутом стратегічних досліджень та Інститутом розвитку регіональної преси, інформаційна відкритість сайтів органів влади істотно зросла [13; 14].

Однак на шляху реалізації Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI виникнуть певні труднощі. На думку А. Яскевича, зміст інформації, розміщеної на офіційних сайтах органів влади, більшою мірою відповідає вимогам чинного законодавства, яке регулює доступ до інформації про діяльність органів влади, технічним вимогам щодо сайтів з урахуванням змін до Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади, внесених відповідно до Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р. [15, с. 21–38; 16]. Інша проблема стосується відсутності стандартної структури й інформаційного наповнення офіційних сайтів центральних органів влади. Часто якість і системність навігації на конкретному сайті є досить низькими, безсистемно й недостатньо об'ємно представлено інформацію про функції, повноваження та нормативно-правову базу, офіційну статистичну інформацію, складену й оброблену органом влади [17, с. 79–81].

Органи влади неоперативно розміщують інформацію, що стосується їх діяльності, на сайтах. Це суперечить принципу свободи інформації, закріпленому нормативними актами різної юридичної сили. Варто зазначити, що обов'язкова статистична інформація або зовсім не публікується, або публікується в такому вигляді, що пошук потрібних відомостей є досить складним. Водночас недостатня увага приділяється дотриманню термінів і періодичності розміщення на сайтах соціально важливої інформації, наприклад звітності, даних про реалізацію цільових програм, планів-графіків розміщення замовлень на поставки товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб, статистичної інформації, сформованої згідно з державним планом статистичних спостережень, відомостей про використання бюджетних коштів [18]. Для усунення недоліків розроблено Порядок проведення Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади, затверджений Наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України від 8 червня 2015 р. № 118.

Усунення наявних на офіційних сайтах органів влади недоліків, крім своєчасного оновлення інформації та повноти її подання, передбачає обов'язкове вдосконалення системи пошуку інформації (за часом оновлення, за відповідною тематикою, щодо кількості символів під час пошуку певного контенту, за реквізитами). Якщо мета пошуку є недостатньо визначеною, у користувача відсутній необхідний рівень знань і професійної підготовки, такі зміни значно полегшать пошук потрібної інформації.

На практиці існує проблема, пов'язана з реалізацією права на доступ до інформації про діяльність органів влади та отримання державних послуг. Ця проблема

зумовлюється введенням в інформаційне середовище персональних даних і забезпеченням умов безпеки під час їх використання суб'єктом персональних даних та іншими суб'єктами, які причетні до поширення й використання інформації. Своєрідність персональних даних полягає в тому, що це ресурс людини, який вона створює та використовує, основа іміджу в життєвому середовищі.

У 2012 р. в Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI було внесено зміни, однак багато питань залишилися не вирішеними та потребують уваги. Необхідно сформулювати точне визначення персональних даних з урахуванням тієї структури, яка закладається в зміст закону. Доцільно розглядати цю категорію інформації не лише з позиції об'єкта збору й обробки. Не менш важливим є те, що персональні дані – це ресурс конкретної людини, який, незалежно від їх знаходження в системі обробки, та звернення, пов'язується із системою суб'єктивних прав. Персональні дані в усьому їх обсязі й різноманітті ідентифікують юридичний, соціальний, політичний, культурний портрет суб'єкта громадянського суспільства, визначаючи його місце в житті суспільства. Тому необхідний більш повний склад даних, їх внутрішня градація за ступенем і значенням для гарантій дотримання прав. У зв'язку із цим постає питання про включення в аналізовану категорію особистого й електронного підписів, різних видів електронних адрес як ідентифікатора особи.

Багатогранність персональних даних викликає низку питань, що стосуються більш точного визначення правового режиму окремих їх видів. Це має суттєве значення для встановлення правил роботи з інформацією для різних категорій суб'єктів. Наприклад, багато персональних даних, особливо в документальній формі, що посвідчує особу, виникають у результаті взаємодії фізичної особи або її представника в контексті надання адміністративних послуг органами влади. Надходження персональних даних у системи комунікацій загострює питання про обов'язки й види відповідальності операторів мережі, адміністраторів інформаційних систем на етапах прийому та видачі інформації у сфері її обігу. Юридичні та фізичні особи – суб'єкти обробки персональних даних виступають посередниками між громадянами й державними структурами, з якими громадянин взаємодіє в процесі реалізації своїх прав і свобод. Це вимагає ретельної розробки їх правового статусу.

У зв'язку з розширенням відкритого простору (англ. Open access) щодо електронних джерел інформації дотримання вимог ст. 34 Конституції України практично порушено. Ця зміна ситуації має отримати нормативне оформлення з огляду на інтереси особи й суспільства.

Пластикові Id-карти (паспорт громадянина України з безконтактним електронним носієм) значно полегшують процеси надання адміністративних послуг. Водночас вони стають ємними базами даних про користувача цієї форми концентрації персональних даних і їх використання в процесі застосування Id-карт. Однак Порядок оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України не встановлює відповідальність за порушення правил її використання як самим власником, так і іншими особами, які мають до неї доступ [19].

Проблемним моментом виступає процесуальне регулювання поєднання норм закону й відомчих нормативних актів, на основі яких ведеться робота з персональними даними та які використовуються в системах «єдиного вікна» в багатофункціональних центрах, що реалізують електронні послуги.

Правовою прогалиною залишається вирішення питання щодо режиму електронного документа й порядку його

застосування в різних сферах життя суспільства. Порядок оформлення електронного підпису існує, проте процедура прив'язка до документа з урахуванням статусу різних категорій користувачів залишається невирішеною. Вказана обставина певним чином позначається на розширенні сфери реалізації більш широкого кола праводносин, ніж отримання послуг.

Висновки. Однією з характеристик публічної влади в сучасній демократичній державі є відкритість її організації та здійснення. Транспарентність щодо системи органів державної влади й органів місцевого самоврядування передбачає, з одного боку, їх підзвітність народу, залучення громадян і різних громадських об'єднань до здійснення державної влади й місцевого самоврядування, а з іншого – ефективність здійснення функцій держави, спрямованість діяльності органів публічної влади на реалізацію інтересів народу, мінімізацію корупції державного й муніципального апарату. Тому забезпечення відкритості органів публічної влади є одним із напрямів адміністративних реформ, які впроваджуються в Україні. У цьому контексті забезпечення доступу до інформації про діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування відіграє особливу роль.

Підкреслимо, що перелік законодавчих актів у сфері оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів влади є досить широким, проте під час розробки законів із позицій специфічного характеру відносин, що виникають, відповідні можливості не реалізуються в повному обсязі. Наявність значної кількості правових норм у цьому разі ускладнює ситуацію, за якої порушення законів не завжди зумовлює настання юридичної відповідальності, а недостатня визначеність механізмів забезпечення доступу до відкритої інформації органів влади створює умови для обмеження прав і свобод людини й громадянина. Водночас в Україні спостерігається позитивна тенденція забезпечення реалізації прав громадян на доступ до інформації про діяльність органів влади. Однак, як показує досвід країн Європейського Союзу, для того щоб влада на всіх рівнях працювала ефективно, вирішуючи соціальні проблеми, необхідна єдина, стандартно встановлена система документування діяльності органів державної влади та доведення інформації до населення.

Список використаної літератури:

1. Сkochиляс-Павлів О. Способи здійснення права на доступ до публічної інформації / О. Сkochиляс-Павлів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». – 2015. – № 813. – С. 76–80.
2. Ковальчук М. Сутнісні риси та основні види електронних інформаційних ресурсів / М. Ковальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eiresursu.blogspot.com/2015/11/blog-post.html>.
3. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 3 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014 – № 33. – Ст. 1163.
4. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3-2002%D0%BF/paran3#n3>.
5. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>.
6. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету

Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF>.

7. Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади : Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 р. № 327/225 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1021-02>.

8. Марущак А. Пріоритети розвитку інформаційного права України / А. Марущак // Інформація і право. – 2011. – № 1(1). – С. 20–24.

9. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 3 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12>.

10. Горбатюк С. Інформаційне забезпечення наукового дослідження: інституційно-правові аспекти / С. Горбатюк // Вісник Національної академії державного управління. – 2014. – № 4. – С. 130–138.

11. Лежух Т. Судова практика Європейського суду з прав людини під час розгляду справ із захисту честі, гідності та ділової репутації / Т. Лежух // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 180–184.

12. Рекомендації щодо комунікаційної діяльності адміністративних судів : Рішення Ради суддів адміністративних судів України від 11 грудня 2014 р. № 81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vasu.gov.ua/samovr/rada/rekomendacii_komunikacii/.

13. Джига Т. Використання технологій «Мобільного уряду» в сфері надання публічних послуг: зарубіжний досвід для України. Аналітична записка / Т. Джига [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2120/>.

14. Моніторинг влади – 2015 / Інститут розвитку регіональної преси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irrp.org.ua/monitoring.html>.

15. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування в органах місцевого самоврядування / наук. ред. А. Яскевич. – Вінниця : ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2015. – 84 с.

16. Про затвердження Змін до Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади : Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16 лютого 2015 р. № 24/26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0240-15>.

17. Моніторинг забезпечення міськими радами доступу до публічної інформації. – К. : Центр політичних студій та аналітики, 2015. – 81 с.

18. Моніторинг сайтів органів державної влади – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oridu.odessa.ua/7/9/monitoring.doc>.

19. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/302-2015-%D0%BF>.